

KLIMA GYULA

BEVEZETÉS

A REGNUM MARIANUM-ESZME JELENTŐSÉGE ÉS KÜLÖNBÖZŐ ASPEKTUSAI

KIVONAT: Ez a rövid bevezető tanulmány a Regnum Marianum-eszme ama aspektusaira világít rá, amelyek megfelelő kontextusukba helyezik a kötet tanulmányai által részletesebben kidolgozott, az eszme történelmi jelentőségét érintő kérdéseket. A tanulmány az eszmetörténet különös episztemológiai problémáinak és az ebből következő metodológiai sajátságainak rövid elemzésével zárul.

KULCSSZAVAK: Regnum Marianum, Szent István, védőszentek, az eszmetörténet episztemológiája és metodológiája

Mit is jelent az, hogy Magyarországra tradicionálisan Regnum Marianumként, Mária országaként, pontosabban királyságaként szoktunk referálni? Mi a jelentősége ennek a megjelölésnek? Honnan ered? Mennyire specifikusan magyar ez a tradíció? Mit jelentett ez a tradíció történelmünkben? Hogyan élt tovább századokon át: milyen vallásos, teológiai, jogi, politikai eszmerendszerek keretében, milyen művészeti és egyéb kulturális formákban? Mi a jelentősége és hatása ennek a tradíciónak a mai életünkben, gondolkozásunkban? Ilyen és hasonló kérdéseket feszegettek és feszegetnek az MKI Eszmetörténeti Kutatóközpontja által rendezett konferenciának az előadásai, valamint a konferencia nyomán született, jelen tanulmánykötet írásai.

Ebben a rövid bevezetőben én mindössze arra tudok vállalkozni, hogy rávilágítsak a Regnum Marianum-eszme néhány fontosabb aspektusára, azzal az ígérettel, hogy az ezután következő tanulmányok részletes válaszokat adnak majd az iménti kérdésekre.

A hagyomány, miszerint Magyarország Mária királysága, egy konkrét történelmi eseményhez, nevezetesen Szent István királyunk halálához kötődik, melyet Hartvik püspök, Szent István legendájának írója, a következő módon írt le:

„Végre Isten irgalmából, a százszoros jutalom díjára érdemesen, láz vette le lábáról, s mikor már nem volt kétséges halálának hamari napja, előszólította a püspököket és palotájának Krisztus nevét dicsőítő nagyjait; először megtárgyalta velük, hogy kit választanak helyette királynak. Majd atyailag intette őket, hogy őrizzék meg az igaz hitet, amelyet elnyertek; hogy az igazságot szeressék, az égi szeretet láncait kedveljék, gyakorolják a szeretetet, az alázatossággal törődjenek, de mindenekelőtt a kereszténység zsenge ültetvényén csöszködjenek. E szavak után kezét és szemét a csillagokra emelve így kiáltott fel: Ég királynője, e világ jeles újjászerezője, végső könyörgéseimben a szentegyházat a püspökökkel, papokkal, az országot a néppel s az urakkal a te oltalmadra bízom; nekik utolsó Istenhozzádot mondvá lelkemet kezébe ajánlom.”¹

A haldokló, örökös nélkül maradt szent király tehát királyságát Szűz Mária, Krisztus anyja oltalmába ajánlotta. Az, hogy egy országot vagy várost egy védőszent oltalmára bíznak, régi katolikus hagyomány. Így például Írország Szent Patrik, Párizs Szent Dénes oltalma alatt áll. De már Konstantinápoly polgárai is úgy tekintettek városukra, mint amely a Szent Szűz különleges védelmét élvezi. Úgy tűnhet tehát, hogy történelmileg nincs semmi különös abban, hogy István Máriát nevezte meg országunk védőszentjeként, és hogy ez a hagyomány öröklődött át napjainkig. De talán mégis van valami speciális ebben...

Miért pont Mária a magyarok védőszentje? Miért nem például Péter vagy akármelyik másik apostol? És van-e annak valami különösebb jelentősége, hogy a trónörökös nélkül maradt király országát Máriának ajánlotta, úgyis mint az ország örökös királynőjének?

1 Kurcz Ágnes fordítása. In Kurcz – Csóka J. – Érszegi 1983, 48–49.

Ha a legendát ezeknek a kérdéseknek a szempontjából nézzük, egy mind teológiailag, mind politikailag, mind jogilag különös kép kerekedik ki előttünk, amely azt jelzi, hogy Máriának országunkhoz való viszonya a hagyományos védőszent szerepen túlmutató, specifikus jelentőséggel bír.

Azon túl ugyanis, hogy Máriának védőszentként való invocációja, mint láthattuk, régi bizánci hagyomány, és mint köztudott, a bizánci kereszténységnek jelentős befolyása volt a magyar kereszténység alakulására, Mária, mint Jézus anyja, a legmagasabb helyet foglalja el a szentek hierarchiájában. Ez viszont Péter, a római kereszténység fő apostola fölé helyezi, ami teológiából politikára fordítva azt jelenti, hogy Róma nem diktál a magyar egyháznak például a püspökök kinevezésében. Ha ez a spekuláció történelmileg is megállja a helyét, akkor mindenesetre érdekes eszmetörténeti indokát adhatja annak, hogy a magyar királyoknak miért nem kellett a nyugaton a korban tipikus investitúrakonfliktusokkal bajlódniuk. De ennek a kérdésnek a részleteit inkább jogtörténész és történész kollégáimra hagyom, akiknek bizonyosan lesz több mondanivalójuk ez ügyben. Völgyesi Levente tanulmánya elsősorban a kérdés jogtörténeti, alkotmányjogi aspektusait, Bujdosó Ádám írása pedig az eszme Árpád-kori befolyásának történelmi alakulását taglalja.

Az ország Máriának való felajánlása az örökös nélkül maradt uralkodó által ráadásul úgy is értelmezhető, mint a királyságnak Máriára mint annak örökös királynőjére való hagyományozása. Nem véletlen tehát, hogy noha az eredeti legenda szerint szent királyunk a halálos ágyán tett kijelentésével ajánlotta az országot Máriának, a jelenet számos ábrázolásában az ereje teljében lévő király az országot jelképező Szent Koronát nyújtja át az égi trónusán ülő mennyei királynőnek. Így kapcsolódnak össze tehát Máriának mint az ország védőszentjének és mint örökös égi uralkodónőjének az eszméi az országot jelképező Szent Korona és az azt átnyújtó apostoli király eszméivel. Ezt a kapcsolatot elemzi részleteiben Németh Zsoltnak a Szent Korona „képi programját” diszkutáló tanulmánya. Teiszler Éva ezt követő írása a gondolat Anjou-kori megjelenéseit mutatja be, amint az a kor történelmi dokumentumaiban található.

Érdekes és mindenképp magyarázatra szoruló jelenség az, hogy az írásos dokumentumokkal szemben a későbbi századokban a Regnum Marianum eszméje inkább képi formában, templomképekben és freskókban, valamint

heraldikai szimbolikában jelenik meg. Ezt a heraldikai szimbolikát mutatja be Gyenes Lászlónak a barokk kort és a kora újkort átívelő gazdagon illusztrált tanulmánya. Németh Zsolt és Kerékjártó Ágnes prezentációja az eszme egyházművészeti megjelenítéseiből nyújt válogatást két korszakra, nevezetesen a legkorábbi: középkori, valamint a modern: huszadik és huszonegyedik századi ábrázolásokra koncentrálva.

A modern korban ugyanis a Regnum Marianum eszméje új, megerősödött politikai töltéssel gazdagodva, ismét jelentős szerepet kapott a magyar közgondolkodásban. Tudnunk kell ehhez, hogy már a bizánci hagyománnyal kezdődően a Mária-kultusz erősen kötődött a Szűzanya védnöksége alatt álló politikai közösség egységének és így az általuk birtokolt terület integritásának eszméjéhez. A magyar Regnum Marianum-eszme esetében ezt különösen megerősítette az a gondolat, hogy az ország, lévén Mária királysága, szó szerint szent és sérthetetlen. Ámde, mint tudjuk, ez a „sérthetetlenség” Mohácstól Trianonig számos csorbát szenvedett, amit különösen súlyosbított az ország belső vallási, politikai megosztottsága is. Ezt a komplikált kérdéskört járja körül Kovács Kálmán Árpád „A Regnum Marianum, a Regnum Christi és Res publica laica separata a protestáns közgondolkodásban (1884–1925)” című fejezete. Miklós Péter „Apostoli királyok, szent uralkodók és a Regnum Marianum: Közelítések a katolicizmus és a magyar állameszme modern kori történetéhez” című tanulmánya az apostoli királyság és az uralkodó szentsége katolikus teológiai és magyar államelméleti/közjogi kereteinek rövid áttekintése után a modern magyar állam(fő/uralkodó) szakralitása, valamint a Szent Korona kultusza mellett a Regnum Marianum fogalmának sajátos katolikus értelmezését mutatja be, elsősorban a két világháború közötti korszakban a széles közvélemény előtt ismert és a keresztény nemzeti ideológia egyházi újkonzervatív irányzatához sorolható szerzők (így például Bangha Béla jezsuita szerzetes, Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök, Zadravec István ferences szerzetes, tábori püspök) szövegei alapján.

De ez még mindig nem a történet vége. A Regnum Marianum eszméje nem csak valami a második világháború előtt szerepet játszó, pusztán történelmi jelenség. Megjelenik az ötvenes évek egyházi művészetében is, mint például a Kerékjártó Ágnes által bemutatott pomázi Szent István-templom egyedülálló

freskóiban, amelyek megalkotása abban az időben szinte vakmerően bátor politikai tett volt. De talán még különösebb megjelenései vannak ennek az eszmének a XX. századi katolikus misztikában; ezekkel Scheffer Miklósnak a kötetet záró tanulmánya foglalkozik.

Ezzel kapcsolatban itt talán érdemes felhívnom a figyelmet a Regnum Marianum-eszme történetének, de általában mindenféle eszmetörténetnek bizonyos filozófiai, konkrétan episztemológiai aspektusára. Amikor bizonyos eszmék történetét tárgyaljuk, fontos különbséget tennünk az eszmék mint történelmi tények és az eszmék tartalmának történelmi tényszerűsége között. Az például, hogy az ókori görögök azt hitték, hogy a villámrázó Zeusz az Olümposz tetején trónolva rázza villámait, ellenőrizhető, a görög költészetben dokumentált történelmi tény, de ennek a hitnek a tényszerűsége természetesen erősen vitatható. Ám ez utóbbi nem is az eszmetörténet kérdése: egy klasszika-filológus nem azt a kérdést teszi föl, hogy Zeusz tényleg az Olümposzon ülve rázza-e villámait, hanem azt, hogy a görögök ténylegesen hitték-e, hogy Zeusz az Olümposzon trónol. Hasonlóképp, az utolsó előadás misztikusaival kapcsolatban nem az az eszmetörténeti kérdés, hogy vízióik tartalma tényszerűen igaz-e, hanem az, hogy vízióik ténye (ha egyáltalán az maga tény, és nem pusztán más vagy mások által kegyesen nekik tulajdonított jelenség) milyen inspirációt, és ezáltal milyen tényleges tetteket eredményezett. Nem az az eszmetörténeti kérdés, hogy Pio atya ténylegesen megjelent-e Mindszenty bezárt cellájában, hanem az, hogy az ebben való hit milyen további gondolatokat és ezáltal milyen tetteket inspirált.

Mármost mit jelent mindez konkrétan a Regnum Marianum eszméjével kapcsolatban? És mit jelent mindez ma számunkra, ennek az eszmének az örökösei számára? Mint már az eddigiekben is láthattuk, és az itt következő tanulmányok sokkal gazdagabban kifejtik majd, az eszme, jóllehet azonosíthatóan ugyanaz maradt, története során számos aspektusában, a Szűzanyának az ország védőszentjeként való invocációjától a politikai ellenállás vallásos szimbólumáig, sokféle átalakuláson ment át. De akárhogy is változik, egyrészt lényegében ugyanaz, másrészt csak akkor marad lényegében ugyanaz, ha egyáltalán fennmarad. Ezt szolgálják a jelen kötet írásai is.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Kurcz Ágnes – Csóka J. Gáspár – Érszegi Géza: *Árpád-kori legendák és intelmek*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1983.

***Regnum Marianum*: the significance and various aspects of the idea**

ABSTRACT: This brief introductory essay highlights those aspects of the idea of *Regnum Marianum* which place the various issues of the historical significance of the idea worked out in detail in the subsequent chapters of the present volume in their proper context. The essay concludes with a brief analysis of some peculiar epistemological problems of the history of ideas and their methodological implications.

KEYWORDS: Regnum Marianum, St. Stephen, patron saints, epistemology, and methodology of the history of ideas